

Jelena Kostić Tomović: *Leksikologija nemačkog jezika I. Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*. FOKUS - Forum za interkulturalnu komunikaciju, Beograd, 2013, 196 str.

Može se, bez ikakvog preterivanja, slobodno reći da je 2013. godina bila veoma značajna za germanistiku. Objavljivanje naučnog ostvarenja *Leksikologija nemačkog jezika I: Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*, u izdanju Foruma za interkulturalnu komunikaciju (FOKUS) iz Beograda, udarilo je temelje interdisciplinarne i multidisciplinarne kontrastivne analize ne samo na našim prostorima bivše Jugoslavije, već i šire na Balkanu, a može se reći da je ovo pionirski lingvistički kontrastivni poduhvat ove vrste i u Evropi, barem kada su u pitanju savremeni nemački i srpski jezik u pitanju.

Autorka ove lingvističke studije je dr Jelena Kostić Tomović, vanredna profesorka na Odseku za germanistiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Ova germanistkinja i lingvistkinja dugi niz godina istraživala je najrazličitije oblasti germanske, ali i opšte lingvistike, a potom objavljivala rezultate svojih istraživanja u prestižnim kako međunarodnim, tako i domaćim naučnim i stručnim časopisima, u stručnoj periodici, kao i zbornicima sa međunarodnih konferencija. Knjiga koja je predmet analize našeg prikaza, jeste kruna autorčinog izučavanja leksikologije savremenog nemačkog jezika, i onog njenog dela koji se naziva tvorba reči. U ovoj studiji, autorka pored temeljne obrade leksikologije, analizira i mnoga druga semantička pitanja koja se odnose na organizaciju leksičkog sistema u savremenom nemačkom jeziku. Pored toga što autorka opisuje postojeća leksikografska rešenja u vezi sa izvesnim teorijskim problemima, ona predlaže i potpuno nova i originalna rešenja, što daje posebnu naučnu težinu, kao i vrednost ovoj studiji.

Prednost ove izuzetno bogate i rafinirane studije jeste upravo zato što je pisana na srpskom jeziku. Sama autorka, s pravom, ističe:

Tvorba reči u nemačkom jeziku dugo se već izučava, prevashodno u okviru nemačke, ali i unutar jugoslovenske i srpske germanistike. Na nemačkom jeziku zato već postoji niz priručnika iz ove oblasti. Neki od njih izuzetno su

jasni, pregledni i detaljni, a sadrže i sve informacije koje su relevantne za naše potencijalne čitaoce. Zahvaljujuci tome, svi koji mogu da se služe stručnom literaturom na nemačkom srazmerno lako mogu doći do saznanja iz oblasti tvorbe reči u nemačkom jeziku. S druge strane, **nedostaje odgovarajuda sveobuhvatna naučna i stručna literatura na srpskom jeziku.** (str. 12) [emfaze M.D. Đurić i N. Krnjaić- Cekić]

Knjiga je podeljena na tri dela: I deo (str. 20-91), II deo (str. 92-157) i III deo (str. 158-182), a se sastoji iz osam poglavlja: „Uvodna reč“ (str. 11-15), „Uvod“ (str. 16-19), „Jedinice tvorbe reči“ (str. 20-91), „Proces tvorbe reči“ (str. 92-96), „Tvorbeni modeli u savremenom nemačkom jeziku“ (str. 96-157), „Leksičko značenje semema i polisemija“ (str. 158-176), „Paradigmatski odnosi“ (str. 176-179), „Zaključne napomene: leksika u nastavi (stranog) jezika i u prevođenju“ (str. 180-182). Ova hvale vredna monografija sadrži „Bibliografiju“ (str. 183-187), „Izvore primera“ (str. 187-188), veoma orginalne „Izvore primera s interneta“ (str. 188), kao i marljivo prikupljen i originalno osmišljen „Registar“ (str. 189-195) koji olakšava potencijalnim korisnicima i korisnicima, koji poseduju viši stepen jezičke kompetencije nemačkog jezika, da potraže neophodne informacije o svim konceptima koje je autorka detaljno, akribički i znalčki izložila.

Iako autorka skromno naglašava da je njena studija posvećena tvorbi reči u savremenom nemačkom jeziku namenjena „[...] govornicima srpskog jezika koji još nisu sasvim usavršili znanje nemačkog [...]“, pa se stoga autorka trudila da ovu studiju prilagodi „[...] njihovim potrebama“ (str. 12), smatramo da ova briljantna studija daleko prevazilazi inicijalnu namenu i može da posluži u istraživanju koncepata kako germanske lingvistike u najširem smislu, tako i u bilo kom ozbiljnijem opštelingvističkom istraživanju, ili istraživanju koje se bavi leksikologijom, ili preciznije, građenjem reči.

Napomenuli bismo da autorka koristi izuzetno jasan stil izlaganja, istovremeno ne gubeći ni najmanji delić preciznosti. Dr Jelena Kostić Tomović ispoljava veliku erudiciju i neverovatnu moć integrisanja interdisciplinarnosti u svoja istraživanja, pošto sledi Fridemana Šulc fon Tuna (Friedemann Schulz von Thun), veoma poznatog nemačkog psihologa komunikacije. Njena želja za savršenom jednostavnošću ove bogate naučne studije sadržana je u sledećem citatu:

Bei mir kann man alles gut verstehen. Ich mache kurze Sätze und verwende bekannte Wörter. Fachwörter werden erklärt. Und ich bringe die Sachen anschaulich, sodass sich jeder was darunter vorstellen kann. Ich rede wie eine normaler Mensch, nicht wie ein Gelehrter (Schulz von Thun, 2011, prema Jelena Kostić Tomović, 2013).

Mene svako dobro razume. Rečenice su mi kratke, a koristim poznate reči. Stručne termine objašnjavam. Pored toga, pričam slikovito, tako da svi to mogu da zamisle. Govorim kao običan čovek, a ne kao kakav učenjak. (prevod sa nemačkog: Jelena Kostić Tomović, 2013).

Prema našem najboljem saznanju, u ovoj studiji se prvi put daje ovako pregledan i sveobuhvatan pregled izučavanja tvorbe reči u okviru nemačke filologije i germanistike. Profesorka Kostić Tomović ne zanemaruje istorijski važne prve celovite sinhronijske opise tvorbe reči u nemačkom jeziku, poput dela Volkanga Flajšera *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Naša ugledna germanistkinja ističe kako „nijedan od autora koji su se kasnije odvažili na sličan poduhvat nije uspeo da dostigne ovo Flajšerovo ostvarenje, a kamoli da ga prevaziđe.“ (str. 17). U nastavku, ona daje kritički osvrt i pregled literature o tvorbi reči u nemačkom i srpskom jeziku.

U nastavku, dr Jelena Kostić Tomović nas najpre upoznaje sa tvorbom reči u nemačkom jeziku obraćajući posebnu pažnju na bogaćenje leksičkog fonda, ali nas detaljno upoznaje i sa činjenicom da je germanistika tokom vremena poklanjala veliku pažnju izučavanju sistema tvorbe reči u nemačkom, kao i u njemu srodnim jezicima. Autorka, veoma pregledno, pruža nekoliko klasifikacija sistema tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku koji su veoma korisni ne samo u germanskoj lingvistici, već i u opštoj lingvistici. Nakon određenja nesamostalnih semantičkih elemenata, profesorka Kostić Tomović prelazi na pojam *leksema*, koju određuje kao najmanju jedinicu leksičkog sistema „[...] (nem. Wortschatz, m., Lexikon, n.). Ona [*leksema*] je samostalni jezički znak koji ima značenje i ne može se dalje razlagati, a da pritom to značenje ne izgubi.“ (str. 61). Na dalje, naša renomirana germanistkinja, veoma temeljno objašnjava relacije „leksema - morfema“ i „leksema - reč“, a potom, veoma informisano, pojašnjava reči koje „[...] nemaju status lekseme sve dok se ne etabliraju u leksičkom fondu određenog jezika, tj. dok se ne ustale u upotrebi i ne postanu šire poznate njegovim govornicima“ (str.

63), odnosno *okazionalizme*.

Profesorka Kostić Tomović veoma detaljno i akribički opisuje *frazeologizme*, odnosno, lekseme koje nisu jedna reč. Ona naglašava da se *višečlane lekseme* (=frazeeologizmi) razlikuju od običnih grupa reči, tj. sintagmi, zato što su stabilni. Upravo zato, autorka ističe sledeće: „Višečlane su lekseme, naime, stalni spojevi, čvrste konstrukcije. Mnogi su frazeologizmi osim toga i idiomatizovani, što znači da im značenje nije prost zbir značenja njihovih sastavnih delova.“ (str. 66). Kostić Tomović ističe da svi nemački frazeologizmi sačinjavaju frazeološki sistem nemačkog jezika, tj. *Phraseolexikon*, a kako je frazeološki sistem zapravo podsystem leksičkog sistema, vladanje frazeološkim sistemom nemačkog jezika jeste veoma bitno jer to zapravo jeste frazeološka kompetencija (nem. phraseologische Kompetenz), koja je deo leksičke kompetencije. U datoj konstataciji vidimo mogućnost višestruke primene autorkinog istraživanja nemačke tvorbe reči u okviru metodike nastave nemačkog jezika. Na jedan, rekli bismo, elegantan teorijsko-metodološki način, profesorka Jelena Kostić Tomović povezuje glotodidaktiku sa teorijskim aspektima tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku.

Idiome, ona tretira kao „potpuno idiomatizovane grupe reči koje označavaju različite predmete, pojave i predstave“ (str. 68), a ilustruje pažljivo odabranim primerima. Pa tako, idiom *schmutzige Wäsche* ne označava „rublje, zaprljane predmete“, već „skrivena nedela“, „mračne tajne neke osobe“. Isto tako, nadovezuje se primerom idioma *ein armes Würstchen*, koji ne označava nikakvu „viršlu“ (*Würstchen*), već osobu koja izaziva sažaljenje, odnosno „kukavca“, „jadnička“. Veoma detaljno obrađuje poluidiome, a potom i kolokacije, koje sagledava iz ugla najsavremenijih teorija kolokacija. Prema našem najboljem saznanju, dr Jelena Kostić Tomović, po prvi put na prostorima bivše Jugoslavije, osvetljava pojam *probabeme*, koju definiše kao „tipične kombinacije leksema, koje se koriste veoma često, znatno češće od drugih kombinacija koje dati jezik takođe dozvoljava. Za razliku od kolokacija, probabeme nisu frazeologizmi, već samo izuzetno frekventne sintagme.“ (str. 72, podnožna napomena 31). Autorka sva svoja tvrđenja bogato ilustruje ekscerptima iz najautoritativnijih monolingvalnih rečnika savremenog nemačkog jezika, ne prenebregavajući najaktuelnije i najsavremenije elektronske rečnike, kao i rečnike ponikle iz projekata mašinskog prevođenja.

Posebnu pažnju Kostić Tomović poklanja i najrazličitijim tipovima

frazeologizama, kao što su *strukturalni frazeologizmi* (npr. *in Bezug auf, im Falle dass*) i *komunikacijski frazeologizmi* (npr. *Auf Wiederhören!, Auf Wiedersehen! Bis zum nächsten Mal*), zatim analizira i pojave koje naziva *šematiskim frazeološkim konstrukcijama* (npr. *Jahr für Jahr, Schritt für Schritt, Tag für Tag, Wort für Wort*). U nastavku, predmet njene minuciozne analize jesu i *geminatni frazeologizmi* (npr. *aus Gnade und Barmherzigkeit, bei Nacht und Nebel, Hab und Gut*), *komparativni frazeologizmi* (npr. *arm wie eine Kirchenmaus, dastehen wie ein begossener Pudel, dumm wie Bohnenstroh sein*). Autorka sve pobrojane jezičke pojave, najpre pažljivo i brižljivo nabraja, zatim detaljno klasifikuje i precizno objašnjava, što nam daje jednu zaokruženu istraživačku celinu.

Dr Kostić Tomović ukazuje na neophodnost podele leksema na *tvorenice* (tj. *monomorfematske lekseme*) i *netvorenice* (tj. *polimorfematske lekseme*) (str. 82), a veoma sociolingvistički originalno primećuje da se za bogaćenje nemačkog jezika staraju sami govornici. Cenjena autorka, s pravom, konstatuje sledeće: „Naučni i stručni termini, nazivi proizvoda i druge reči od marketinškog značaja, pa i pojedine kreacije književnika i drugih ljudi od pera zaista su po pravilu rezultat brižljivog promišljanja.“ (str. 83). Ona vrši i rafiniranu kontrastivnu analizu tvorbenih modela, pošto upoređuje srpski tvorbeni model, sa nemačkim, za koji je ustanovila sledećih pet mehanizama tvorbe: 1. *slaganje* (*Komposition, Zusammensetzung*), 2. *izvođenje* (*Derivation, Ableitung*), 3. *prefiksalsnu tvorbu* (*Präfixableitung, Präfigierung*), 4. *tvorbeno skraćivanje* (*Kurzwortbildung*) i 5. *konverziju* (*Konversion*).

Dužnu istraživačku pažnju, autorka posvećuje *slaganju* kao tvorbenom modelu. Ona ovaj mehanizam određuje prilično široko, a opet pak, lingvistički izuzetno precizno. Drugim rečima, prema dr Kostić Tomović, *slaganje* se može definisati kao „građenje reči spajanjem dveju neposrednih konstituenata od kojih je svaka ili slobodna morfema (npr. *Tisch*, m. – ‘sto’ i *Bein*, n. – ‘noga’ u složenici *Tischbein*, n. – ‘noga od stola’), tvorenica (npr. *Mannschaft*, f. – ‘tim’ i *Nation*, f. – ‘nacija’ u *Nationalmannschaft*, f. – ‘reprezentacija’), ili čak grupa reči (npr. *zwei Zimmer* – ‘dve sobe’ u *Zweizimmerwohnung*, f. – ‘dvosoban stan’) (str. 96). Profesorka Kostić Tomović posebnu pažnju posvećuje i sastavu *složenica*, objašnjavajući da neposredne konstituentne srastaju, kako u formalnu, tako i u značenjsku celinu. Ona osvetljava sve jezičke nivoe u vezi sa složenicama. Najpre, na

ortografskom planu, ona kaže da se jedinstvo novonastale celine ogleda u spojenom pisanju, a zatim, na morfološkom planu, jedinstvo celine ostvaruje se u zajedničkoj fleksiji ograničenoj na drugu neposrednu konstituentu. Uzimajući u obzir prethodno pomenute kriterijume, profesorka Kostić Tomović ne zanemaruje ni fonetski aspekt, ističući da upravo ovo jedinstvo obeležava jedan glavni akcenat na prvoj neposrednoj konstituenti. Svakako, ističe i semantičko jedinstvo složenice, koje se postiže procesom u kojem neposredne konstituente gube leksičku samostalnost, tako da semantički posmatrano, složenica nije isključivo puki zbir značenja svojih sastavnih delova, već ima jedno odelito značenje.

Objašnjavajući mehanizam slaganja i proizvod ovog mehanizma, tj. složenice, profesorka Kostić Tomović, kao veliki znalac, najpre govori o poreklu i razvoju slaganja (str. 97), a zatim o determinativnim i kopulativnim složenicama, kao osnovnim podtipovima složenica (str. 98). Determinativne složenice sadrže konstituente koje se nalaze u odnosu podređenosti. Autorka ovo tvrđenje ilustruje pažljivo odabranim primerima, očima prave jezikosloviteljke. Na primer, u determinativnoj složenici *Bildwörterbuch*, odredbena konstituenta *Bild* bliže određuje osnovičku konstituentu *Wörterbuch*. Drugim rečima, ova konstituenta precizira na koju se tačno vrstu rečnika misli. Sledstveno tome, tvorenica je kao celina hiponim u odnosu na vlastitu osnovičku konstituentu, baš kao što je leksema *Bildwörterbuch* hiponim u odnosu na leksemu *Wörterbuch*. Ona navodi i pregršt pažljivo odabranih primera koji ilustruju ovu vrstu složenica (str. 99): *Auto + Marke* → *Automarke*, f. (*marka automobila*), *Brief + Umschlag* → *Briefumschlag*, m. (*koverat*), *dunkel + blau* → *dunkelblau* (*tamno plav*), *Meer + Frucht* → *Meeresfrüchte*, pl. (*plodovi mora*), *Stein + hart* → *steinhart* (*tvrd kao kamen*), *Tisch + Tennis* → *Tischtennis*, n. (*stoni tenis*).

Kod koordinativnih složenica, neposredne konstituente nalaze se u koordinativnom, odnosno, semantički ravnopravnom odnosu. Drugim rečima, prva neposredna konstituenta nije podređena drugoj, ali ni druga nije podređena prvoj. Na dalje, obe neposredne konstituente moraju pripadati istoj vrsti reči, a značenje složenice jeste zbir njihovih značenja. Pomenuto autorka ilustruje sledećim primerima (str. 99): *blau-gelb* (*plavo-žut*) ← *blau + gelb*, *einunddreißig* (*trideset i jedan*) ← *ein + und + dreißig*, *literarisch-kulturell* (*književno-kulturni*) ← *literarisch + kulturell*, *schwarz-weiß* (*crno-beo*) ←

schwarz + weiß, *Stadtstaat*, m. (*grad-država*) ← Stadt + Staat, *Strichpunkt*, m. (*tačka-zarez*) ← Strich + Punkt.

Determinativne složenice u savremenom nemačkom jeziku, dr Kostić Tomović deli na: 1. standardne determinativne složenice, 2. determinativne složenice s unikalnim morfemom, 3. uopštavajuće složenice, 4. aditivne složenice i 5. konfiksne složenice. Posebno je pohvalno što se dr Jelena Kostić Tomović bavi bahuvrihi složenicama, odnosno, posesivnim složenicama (*Possessivkompositum*) koje spadaju u lingvistički izazovne teme. Autorka analizira i predočava nam složenice sa deonimizovanom osnovičkom konstituentom. Prema ovoj lingvistkinji, „deonimizacija je proces u kome vlastita imenica (nem. *Eigenname*, m.) gubi to svojstvo i stiče odlike zajedničke imenice (nem. *Gattungsbezeichnung*, f.). To se ne događa samo u sklopu složenica, već još češće pri samostalnoj upotrebi.“ (str. 104).

Prilikom analize, uočili smo da je jedan značajan deo studije prof. dr Jelene Kostić Tomović posvećen *konverziji*. Prema našem najboljem saznanju, na našim prostorima, proces konverzije se po prvi put tako temeljno proučava i minuciozno analizira, kao što je to slučaj u studiji naše lingvistkinje. Istakli bismo da za razliku od nekih prethodnih radova iz ove oblasti, autorkina definicija mehanizma konverzije nije restriktivna, već je lingvistički korektna, pošto dr Kostić Tomović *konverziju* definiše kao „[...] tvorbeni model koji ne podrazumeva nastanak novih formativa, već samo prekategorizaciju postojećih, tj. njihovo transponovanje (pevođenje, prenošenje, „prebacivanje“) u drugu vrstu reči.“ (str. 143). Na dalje, ona daje izuzetno informativan pregled konverzije u germanističkoj lingvistici, a sagledava je kao fenomen koji se nalazi kao svojevrсни interfejs lociran na raskrnci tvorbe reči, morfologije i sintakse.

U delu studije posvećenom leksičkom značenju, odnosno, preciznije, sememama i polisemiji, dr Jelena Kostić Tomović objašnjava pojmove neophodne za razumevanje ostvarivanja procesa polisemije, a sve svoje tvrdnje autorka potkrepljuje primerima iz autoritativnih monolingvalnih rečnika savremenog nemačkog jezika (npr. *Duden*), ali i sopstvenim primerima, koje crpi iz svoje bogate istraživačke, nastavne i prevodilačke prakse. Posebno zanimljiv deo ove studije, svakako, jesu i zaključne napomene, koje nemaju klasično ustrojstvo, već su inovativno date u vidu jedne moguće didaktike pevođenja, kao i pregleda primene u nastavi nemačkog jezika, ali i stranih

jezika uopšte. Upravo ovaj deo studije daje opštelingvistički doprinos ovom ostvarenju iz oblasti nemačke leksikologije.

Skloni smo da zaključimo da studija dr Jelene Kostić Tomović ima i širi značaj od onoga koji obično poseduju studije posvećene leksikologiji stranog jezika (u ovom slučaju, nemačkog), jer kao prvi celoviti i objedinjeni opis nemačke tvorbe reči, napisan na srpskom jeziku, ovaj naučni doprinos je osnova za jezičko ponašanje u okviru domena leksikologije u savremenom nemačkom jeziku, pa bi u opštijem smislu, mogao da bude i normativan. Knjiga *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku* ima izuzetnu poziciju, koja je čini takvom da je posmatramo i analiziramo u koordinatama njene sasvim posebne lingvističko-kulturne misije, ali i odgovornosti, kojih je sama autorka bila duboko svesna. Izuzetno je pohvalno što, s jedne strane, profesorica Kostić Tomović ovu knjigu nije lišila izvesnih tipično udžbeničkih karakteristika, svojstvenih leksikologijama stranih jezika, a opet, s druge strane, uspela je da obezbedi izuzetno koherentni sistematski kontrastivni pregled i kritičku lingvističku analizu onog dela leksikologije nemačkog jezika koji se bavi tvorbom reči. Ova studija bi trebalo da bude neophodan sastojak za bilo koje potencijalno kontrastivno izučavanje nemačke tvorbe reči na srpskom govornom području, ali i šire na prostorima bivše Jugoslavije. Posmatrana u celini, knjiga *Leksikologija nemačkog jezika I - Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*, profesorice dr Jelene Kostić Tomović jeste ozbiljna i lingvistički utemeljena studija za upoznavanje bogatstva leksikologije savremenog nemačkog jezika, ali i najrazličitijih opštelingvističkih zakonitosti o oblasti leksikologije uopšte, pa je kao takvu preporučujemo pažnji stručne lingvističke javnosti, kako germanističke, tako i opštelingvističke, koja će moći da preuzme dragocene lingvističke nalaze profesorice dr Jelene Kostić Tomović kao polaznu tačku za dalja proučavanja u oblasti germanske lingvistike, ali i opšte lingvistike.

Miloš D. Đurić i Nada Krnjaić Cekić